

УДК 327(571)

КРАХ БІПОЛЯРНОСТІ ТА НОВИЙ ГЕОСТРАТЕГІЧНИЙ СТАТУС РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Кондратенко О. Ю.

Кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Розкрито зміст нового геостратегічного статусу Російської Федерації, який виник із крахом системи світового соціалізму та розпадом Радянського Союзу. Стратегічні умови в яких перебуває Росія тісно пов'язані з геополітичним оточенням, що склалося з постанням нових незалежних держав від яких Росія відтепер відділена кордонами. Росія порівняно з СРСР втратила 25% території, більшу половину населення і промислово-економічного потенціалу. РФ на разі намагається дотримуватися геополітичного балансу між Європою та Азією з перспективою набуття ролі трансконтинентального євразійського мосту. Водночас Росія зіткнулася з геополітичними реаліями, які пов'язані з обмеженням її комунікаційних та зовнішньополітичних можливостей впливу як на західному так і південно-східному напрямках у зв'язку з новим статусом колишніх радянських республік. Тому, Україна, Білорусь та інші пострадянські держави Східної Європи розглядаються Російською Федерацією виключно у якості геополітичного буфера на південно-західному стратегічному фланзі. Зрештою, на країни Південного Кавказу та Центральної Азії покладається роль буфера на південному та південно-східному стратегічному флангах. З точки зору російської геостратегії «незахищеним» залишається відрізок кордону, який межує з Польщею та Прибалтикою. Утім, останніми роками Росія поступово втрачає геополітичний вплив на Україну, Грузію, Молдову. Існує значна імовірність того, що у середньостроковій перспективі Білорусь оберне свій стратегічний вектор зовнішньої політики у бік ЄС та НАТО. Подібні трансформації у зовнішній політиці нових незалежних держав стануть черговим етапом деструкції геополітичного впливу Росії на пострадянському просторі. Така ситуація дедалі більше змінює геополітичний ландшафт на пострадянському просторі та впливає на геополітичну картину світу в цілому.

Ключові слова: постбіполярний світ, геостратегія, геостратегічний статус, Російська Федерація, зовнішня політика.

Постановка проблеми. Геостратегічний статус тісно пов'язаний з питаннями індексу національної сили та потужності будь-якої держави. Національна сила у поєднанні з ресурсним потенціалом окрім статусу держави окреслює можливості її геополітичного впливу на міжнародній арені. Для початку варто визначити поняття національної сили держави як базовий імператив її геополітичного статусу. Виходячи з цього, під національною силою переважно розуміють сукупність географічних, економічних, військових, соціальних та духовних факторів, що дозволяють державі підтримувати достатній ступінь позитивної динаміки власного розвитку; мати можливість ефективно протистояти реальним та потенційним загрозам, а також на основі розробленої геостратегії забезпечувати можливість досягнення цілей і завдань як в середині держави так і за її межами. Зрештою, компонентами національної сили сучасної держави як відомо є: територія, клі-

мат, ландшафт, комунікації природні ресурси, екологія, збройні сила тощо. У свою чергу показником національної сили держави є здатність її відновлюватися та самозберігатися після історичного циклу, характерного спадом [13, с. 185, 246]. Загалом, політологи, які є прибічниками «Realpolitik» відзначають, що: «сила продовжує залишатися вирішальним мотивом поведінки. Баланс сил, нерівність сил, вакуум сили та її ілюзія повинна завжди приймати до уваги» [30, с. 185].

Мета статті – з'ясувати сутність нового геостратегічного статусу, який отримала Російська Федерація після краху світової системи соціалізму та СРСР, а також розкрити кондиційні умови геополітичного оточення Росії як національної держави та чинники, котрі впливають і визначають стратегію її зовнішньополітичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана проблематика стала предметом дослідження вітчизняних, російських та зарубіжних науковців-русистів, які працюють у галузі історичних, політичних, соціологічних та філософських студій. Автор звернувся до низки публікацій, які розкривають сутнісні умови постбіполярного світу в яких, зокрема, опинилася Росія як новий суб'єкт міжнародних відносин [3; 5; 9; 12; 19; 25; 34 37; 40 42]. Все ж таки цілий ряд аспектів стосовно ролі та місця Російської Федерації у транзитивній світ-системі висвітлено недостатньо.

Основні результати дослідження. Зміна геостратегічного статусу держави відбувається, як правило, через надлишок національної сили, що призводить до експансивного розширення території держави чи її впливу держави, передусім по периметру своїх кордонів. Водночас трансформація статусу держави відбувається і через послаблення її потужності, зміни ресурсної бази та територіальних втрат. Відзначимо, що існує цілий ряд методик визначення та розрахунку територіальної компоненти національної сили, який займає перше місце у рейтингу важливості характеристики її геостратегічного статусу. Таким чином, елементи і параметри національної сили прийнято розподілити на повністю контрольовані, частково контрольовані і слабко контрольовані державою; а ступінь їх впливу на інтегральний показник сили в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періоді – високий середній і низький [13, с. 176].

Дедалі, у визначенні здатності геополітичного впливу держави, до уваги беруться такі індекси потужності держави як стан та динаміка економічного розвитку, промислової та військової потужності, а також рівня освіченості населення [34, с. 75]. Ще згаданий американський адмірал та геополітик А. Мехен вивів формулу визначення могутності держави наступним чином:

$$SP = N + MM + NB,$$

де SP – «sea power» – морська потужність; N – військовий флот; MM – торговельний флот; NB – військово-морські бази; SP – морська могутність [3, с. 17].

Американський вчений Р. Клайн вже у сучасних умовах запропонував формулу для визначення інтегральної потужності держави:

$$P = (C + E + M) \times (S + W + P),$$

де P – сукупна міць держави; C – критична маса держави (населення + територія); E – економічна потуга; M – військова міць; S – стратегічна концепція (доктрина); W – державна воля; P – сила переконання політичного керівництва країни та його здатність повести за собою не лише населення своєї країни, але й союзників.

Розвиваючи цю формулу К. Матос додає ще одну змінну – K – ступінь авторитету керівників держави. Виходячи з цього формула набуває наступного змісту:

$$P = (C + E + M) \times (S + W + K).$$

Відомо, що у ХХ ст. ключову роль у визначенні потужності держави відігравала військова потужність, утім на ХХІ ст. війковий фактор поступово змінюється технологічним, який у свою чергу також витісняє географічний фактор. Все ж, на думку окремих геополітиків подібна формула може бути застосована для аналізу динамічної взаємодії держав з різною силою та асиметрією геополітичних ресурсів [14]. Американський геополітик Н. Спідмен визначав стратегічну могутність держави на основі таких параметрів як: природа кордонів; обсяг/кількість населення; наявність чи відсутність корисних копалин, економічний і технічний розвиток; фінансова допомога; етнічна однорідність; рівень соціальної інтеграції; політична стабільність; національний дух [42]. Західні вчені до цих показників додають ще й такі індекси як кількість міського населення, абсолютні показники виплавки сталі та споживання палива [41, р. 113-114].

В умовах сучасного світового порядку постулати сили і могутності як і в епоху класичної геополітики мають виключний характер з яких а рїогї витїкає здатність держави проектувати вплив на інших міжнародних гравців чи окремі території. Відомий метр американської геополітики З. Бжезинський аналізує силу держави на основі чотирьох аспектів сили (військового, економічного, технологічного і культурного), які у своїй сукупності визначають вирішальний політичний вплив суб'єкта у світовому масштабі [2, с. 231].

Ряд зарубіжних геополітиків до важливих геостратегічних параметрів додають ще й ракетно-ядерну зброю, повітряний простір і космос, а також ЗМІ. З прискоренням глобалізаційних процесів та виникненням нових загроз національній безпеці і державному суверенітету визначення показників національної сили дедалі ускладнюються. Водночас, сучасні представники геополітики вважають, що кращим індикатором визначення національної потужності держави є національний дохід поряд з кількісними показниками населення та ефективністю управління [1, с. 15-16].

Відзначмо, що для геополітики важливим є встановлення співвідношення компонентів національної сили всередині країни та встановлення балансу сил поза її межами. Російська економіст Т. Шустрова запропонувала власний механізм розрахунку за яким має визначатися геополітичний індекс могутності держави, а значить і її геостратегічний статус. Дослідниця врахувала такі параметри як коефіцієнт науково-технічного прогресу держави, що змінює її первинне ресурсне середовище; коефіцієнт політичної активності керівництва, що змінює вторинне ресурсне середовище держави [31].

Все ж таки аналіз компонентів національної сили важливий не як такий, а передусім для прийняття геополітичних рішень та вироблення геостратегії держави. До того як відзначають гуманітарії позаминулого століття: «ні економіка, ні політика, ані мораль не можуть дати нам відправної точки для роздумів, що ставлять для себе умови поступального розвитку людських суспільств, таку можливість може забезпечити лише спільний підхід» [8, с. 134-146]. Також вказані геополітичні індекси визначають геостратегічний статус держави та її здатність проектувати вплив на міжнародній арені, а також протистояти новим викликам.

Кардинальні тектонічні зсуви на пострадянському / євразійському та світовому геополітичному ландшафті розпочалися з крахом соціалізму в країнах Центрально-Східної Європи та деструктивними процесами в СРСР на поч. 1990-х рр. Весь часовий проміжок починаючи із серпня по грудень 1991 р. був періодом агонії колись могутньої держави, що обіймала 1/6 частину земної суші. Всі кроки щодо «реанімації» СРСР шляхом створення конфедеративної держави – Союзу Суверенних Держав (ССД) виявилися марними в умовах початку реалізації проектів формування національних держав, які згодом замінили

собою радянські республіки. Одним із механізмів вирішення т. зв. союзного питання стала серія референдумів 1991 р. щодо збереження оновленого СРСР, а невдовзі стосовно проголошення незалежності окремих республік. Зокрема, під час відповідного референдуму за незалежність України висловилося понад 90% населення, що зрештою змусило РРФСР визнати цей факт. Початок краху СРСР фактично збігся у часі з т. зв. «парадом суверенітетів» в автономних республіках і областях РРФСР, що різко ослабило роль центру не тільки на теренах СРСР, а й у самій Радянській Росії. Такі відцентрові тенденції унеможливили збереження конфедеративного, а тим більше союзного утворення [20].

Прийнято вважати, що крапку в існуванні Радянського Союзу поставила Біловезька угода про припинення існування СРСР як суб'єкта міжнародного права та створення Співдружності Незалежних Держав (СНД) від 8 грудня 1991 р. за участю лідерів РРФСР, УРСР та БРСР, а також зустріч в Алма-Аті, що відбулася за участю решти 11 республік тодішнього СРСР, на якій було протоколом констатовано про їх приєднання до Угоди щодо створення СНД. Дана зустріч стала необхідністю приєднання до цієї Угоди головно країн Центральної Азії (далі ЦА) та Закавказзя, оскільки країни Прибалтики *de-facto* здобули свою незалежність ще у 1990 р. Таким чином, три слов'янські держави-засновниці СРСР взяли відповідальність за його ліквідацію. Їх представники не могли не розуміти того, що відкрита заява про ліквідацію СРСР могла викликати соціальний вибух і так у вкрай загостреній тодішній ситуації. Останнє чітко ілюструють слова першого президента України Л. Кравчука: «Якщо ми вийдемо до народу й оголосимо, що Союзу більше немає, а на його місце нічого не запропонуємо – вибух неминучий. Потрібний варіант перехідний» [29, с. 269]. Водночас упродовж майже всього 1991 р. Б. Єльцин, тоді ще президент РРФСР, зі своєю командою активно працював над проектом реорганізації СРСР у якому Росія презентувалася як беззаперечна правонаступниця Радянського Союзу зберігши його місце у провідних міжнародних інститутах, зокрема завдяки постійному членству у РБ ООН і такими критеріями успадкування стратегічного ядерного потенціалу. Виписавши таку стратегію, російське керівництво розраховувало на авторитет і могутність нової Росії, яка б і надалі залишилася своєрідним геополітичним центром та інтеграційним маяком на пострадянському просторі. До того ж, передбачалося, що колишні радянські республіки вступлять у відносини з Росією на вигідних для неї умовах – тобто при набутті ролі молодшого брата [23, с. 314]. Своєрідним амортизаційним варіантом для пострадянських республік стала СНД, що юридично оформилася на поч. 1992 р.

Отже, з розпадом СРСР самостійними суб'єктами окрім семи європейських держав (Російської Федерації, України, Білорусі, Молдови, Латвії, Литви, Естонії) двома окремими субрегіонами стала Центральної Азії (ЦА) та Закавказзя [5, с. 54].

Завершення холодної війни у 1991 р. та крах СРСР започаткував новий етап геополітичної картини світу та відкрив нову сторінку в історії зовнішньої політики Росії, яка втратила роль наддержави після півстолітнього змагання зі США. Варто додати, що значна кількість західних вчених фактично ототожнювала СРСР з Росією. Підтвердженням тому слугує вислів З. Бжезинського, який після краху біполярного світу зазначав: «Росія – переможена держава. Вона програла титанічну боротьбу... І говорити про те, що це була не Росія, а Радянський Союз – значить уникати реальності. Це була Росія, названа Радянським Союзом» [32]. Російська держава до 1917 р. була імперією, СРСР став імперією оновленого формату, у свою чергу Російська Федерація напівімперією нового типу, яка втратила половину свого потенціалу у результаті розпаду Радянського Союзу. З крахом СРСР Росія знову позбавилася вже радянські республіки. Втім експансіонізм невдовзі був відновлений, результатом якого стало штучне створення ряду псевдореспублік. Таким

чином, змінилася форма експансіоністської політики, утім не змінився її зміст. Тут варто говорити про наростання у Росії «фантомних болів» унаслідок «ампутації» імперії. Особливо болісно Росія переживає втрату України як складового об'єкта великодержавності.

Зрештою, поступову дезінтеграцію пострадянського простору можна умовно порівняти з розпадом Римської імперії, так як після загибелі західної її частини Східна Римська імперія іменована Візантією проіснувала ще майже тисячоліття. Зрештою не виключено, що в умовах прискорення глобалізації, а з нею й історичних процесів, Російська Федерація як правонаступниця Російської імперії та СРСР проіснує ще якийсь півстоліття. Таким чином, з втратою СРСР можна говорити про кардинальну зміну геополітичного статусу Росії. Зважаючи на події останніх років з позиції сьогодення важко погодитися з думкою іменитого російського політолога Д. Треніна, який відзначав, що: «Росія не просто нова країна, яка виникла у 1991 р. після розпаду СРСР. Передусім, це держава, яка вирішила відмовитися від імперського статусу й з тих пір шукає для себе нову роль у світі» [25, с. 82].

Згодом лише прийняття Росії до Ради Європи, набуття членства у Паризькому клубі, вступ до АТЕС, ратифікація Договору про партнерство і співпрацю між Росією і ЄС та підписання Основоположного акту Росія – НАТО у 1990-х рр. до певної міри зміцнили геостратегічний статус РФ втрачений з розпадом СРСР. Водночас, розпад двополярної системи ознаменував завершення абсолютного домінування Росії на євразійському просторі, геополітичний вакуум якого був заповнений стратегічними інтересами таких потужних силових центрів як США, ЄС та Китай. Москва виходячи з усвідомлення того, що РФ вже не здатна сформувати новий біполярний світопорядок і на рівних змагатися зі США у планетарному масштабі, фактично з початку 1990-х рр. виступає за модель багатопольярного світоустрою у якій зменшується відносно значення ролі США унаслідок підйому ряду інших глобальних центрів геополітики. Крім всього, російський істеблішмент обстоює концепцію колективного світового лідерства де чільне місце (не перше, утім і не останнє) має посісти саме Росія. Зокрема, Москва виступає за те щоби колективне лідерство було представлено як у географічному так і цивілізаційному вимірах [10, с. 53].

При всьому, на думку ряду експертів, багатопольярна модель світоустрою є надто небезпечною для Росії, у силу того, що РФ не відповідає статусу одному із сучасних полюсів, а тим більше, що через власну демографічну деградацію вона ризикує територіально бути розділеною між більш потужними геополітичними полюсами. Тому, на думку автора та низки експертів, єдиним шляхом повноцінного зовнішньополітичного розвитку РФ може бути тільки європейський [9, с. 110-119]. Росія географічно відноситься до Європи, утім, як зауважує російський істеблішмент, політично до Європи не належить. При цьому в РФ виробилася свого роду геостратегічна позиція, відносно того, як Росія бачить себе у якості держави, котра займає унікальне положення в Північній Євразії – однаково віддаленої від Азії, Північної Америки, Близького Сходу і Європи [26].

Російські науковці зазначають, що Росія переважно європейська держава в історико-культурному відношенні та євразійська в геополітичному. Тобто ідентифікуючи себе з Європою, Росія водночас активно підкреслює свою азійську пасіонарність і місіонерське прагнення стати стрижнем нової євразійської цивілізації. Виходячи з цього Росії зрештою відводиться роль «міжатлантичного інтегратора», ініціатора тристоронніх спільних політичних дій, так як вона займає особливий геополітичний простір між двома атлантичними полюсами – США та Європою [11].

Водночас, Росія, враховуючи ідеологічний супровід сучасної її геостратегії, намагається також ідентифікувати себе як окрема православна цивілізація «включаючи» весь східнослов'янський світ. Рядом російських політологів констатовано, що геополітичне

положення Росії останнім часом може дискутуватися у двох контекстах. По-перше, Росія оцінюється як географічний центр Хартленду (згідно теорії Х. Маккіндера) та інтеграційне ядро Євразії чи геополітичний «міст» між Європою й Азією. По-друге, зберігаючи свій геополітичний потенціал у силу обмежених ресурсних можливостей щодо проектування просторового впливу РФ все ж трансформувалася у регіональну державу з тенденціями до подальшого зниження свого геополітичного статусу [4]. Виходячи з цього можна констатувати, що РФ до цього часу не може чітко визначитися відносно риторичного питання – «чим насправді є Росія?» – частиною Європи, православною цивілізацією чи Євразією?

Варто говорити про сучасну національну силу Росії на якій базується її політика відносно реалізації експансіоністської стратегії, що залишається фактично незмінною упродовж кількох останніх століть. Навіть після свого геополітичного ослаблення з крахом СРСР, а також знаходячись останнім часом на межі економічного колапсу РФ будь-що намагається робити ставку саме на національну силу, культивуючи велич нової Росії задля підтримки таким чином патріотичних настроїв в багатонаціональному суспільстві. Зважаючи на подібний стан речей та перефразовуючи британського представника класичної геополітики Х. Маккіндера варто відзначити, що: «... Незалежно від політичної ситуації в Росії та від того хто буде її лідером Росії, вона завжди намагатиметься контролювати Хартленд, що є однією з найважливіших ознак її імперських традицій як трансконтинентальної держави» [38, с. 201].

Одним із ключових показників геостратегічного статусу держави є її територія та протяжність кордонів, що дозволяє визначати її географічну та картографічну впізнаваність. В основу як сучасних так і попередніх геополітико-ідеологічних напрямів та дискурсів покладено власне географічне розташування Росії як необхідну умову забезпечення впливу на сусідні держави. Територія великих держав розглядається як особливий вид просторового ресурсу, необхідного для функціонування держави. Більше того, масштабність території дозволяє державі автоматично визначати свою геополітичну присутність в конкретному регіоні. У такій константній амбівалентності територія виступає як інструмент здатності держави розміщувати в межах своїх кордонів суб'єкти соціально-економічного, політичного та військового характеру. Водночас, територія держави є ареною суверенітету над сухопутним та/або морським простором, над розміщеними в її межах надрами, а також виступає об'єктом поширення політичної влади в рамках координат конкретної системи правопорядку. У юридичному плані територія держави, що є суб'єктом міжнародного права, повинна розглядатися у якості конститутивного, первинного елементу його юридичної особи: поза просторовою визначеністю немислимо і юридичне буття сучасної держави. Таким чином, територія визначає собою державу як геополітичний суб'єкт, звідси виводиться теорія неподільності та недоторканості державного суверенітету [27].

У геополітичному дискурсі Росія досить тривалий час за своєю історико-культурною сутністю та географічним розташуванням розглядається як євразійська континентальна держава, так як займає значну частину євразійського простору, зокрема його центральну частину. Попередньо згаданий німецький геополітик Ф. Ратцель наприкінці XIX ст. сформулював Росію як цілісну трансконтинентальну державу-імперію, яка на відміну від європейських країн складається з європейської метрополії у розмірі – 5,4 млн. кв. км та азійської колонії площею – 17,2 млн. кв. км – в Азії [33, с. 94]. Приблизно таку ж територію займав СРСР у своїх кордонах часів холодної війни як правонаступник Російської імперії. Велика територія, якою володіє Російська держава дає їй значні трансконтинентальні переваги та є чи не головним геополітичним фактором регіонального та глобального впливу. Свого часу відомий американський політолог та засновник компанії геополітич-

ного аналізу «Stratford» Дж. Фрідман відзначав, що: «Єдиною фізичною перевагою Росії, яке може мати Росія, є глибина її території. Чим далі на Захід просунуті кордони Росії, тим більшу відстань доведеться покрити завойовникам щоб дістатися до Москви. Тому Росія завжди прагнула просуватися по Північно-Європейській рівнині на захід, а Європа завжди прагнула просунутися на схід» [28].

Саме тому, територію РФ визнано одним із головних її геополітичних козирів, яка дає можливість забезпечувати Москві регіональну присутність як в Європі так і Азії. Пріміром, територіально невелика, але співмірна за населенням з Росією держава Бангладеш не має подібних геостратегічних пріоритетів. Невипадково російські консервативні політологи вважають, що саме за рахунок географічного положення, значної протяжності кордонів і величезної території, РФ здана у перспективі хоча б частково відновити статус наддержави. Попри втрату із розпадом СРСР 25% своїх просторових надбань, Росія все ж залишається на сьогодні територіально найбільшою державою світу, площа якої сягає 17,5 млн. кв. км¹. Згідно праць класиків геополітики – Росія займає ключове геостратегічне континентальне положення, так як розміщена в центрі Євразії – Хартленді. Використовуючи своє геостратегічне положення та виходи до світового океану Росія намагається досягнути своїх гегемоністських цілей на основі експансіоністської доктрини. Утім, існує ряд труднощів і протиріч у питанні раціонального використання, цього б здавалося, потужного зовнішньополітичного та геополітичного ресурсу. Констатовано, що геостратегічний статус Росії починаючи з 1990-х рр. відзначається вираженою нестабільністю та у свою чергу підсилюється дилемою вибору стратегічного вектору зовнішньої політики. Проблемою є те, що більшість території сучасної Росії (77%) знаходиться в Азії де проживає всього лише 20% її населення. Офіційно територія європейської частини Росії складає 3,9 млн. кв. км., або 20,85% від загальної її площі, тоді як азійська частина РФ дорівнює 13,1 млн. кв. км. Для порівняння – європейська частина СРСР складала близько 5 млн. кв. км. Таким чином, територія європейської частини РФ, порівняно з її попередником – СРСР, скоротилася на 1,1 млн. кв. км або понад 20%, що дорівнює фактично території двох таких держав як Україна [17]. Отже, масштабність території РФ при диспропорційній кількості наявного населення, густина якого дорівнює 8 чоловікам на 1 кв. км, є водночас чи не головним деструктивом модернізаційних трансформацій, а також викликом оптимізації її внутрішньої та зовнішньої політики.

З крахом СРСР Росія втратила традиційні зони свого впливу (Україну Прибалтику, ЦА, Придністров'я тощо) практично по всьому периметру своїх кордонів. Також окрім частини євразійського простору РФ втратила своїх традиційних союзників в інших регіонах світу, що тим самим призвело до пониження її геополітичного статусу як на євразійському просторі так і у глобальному вимірі в цілому [12, с. 42]. Так, у Росії більше немає «подушки безпеки», яку колись формувала ОВД, а кількість країн, які формують буферну зону між Росією й НАТО та системою безпеки в Азії скоротилося до шести. Ці країни разом з Росією є засновниками та постійними учасниками Організації Договору колективної безпеки (ОДКБ), яка покликана стати альтернативою НАТО та системою колективної безпеки на євразійському просторі. Утім, за своїм військовим потенціалом та безпековими характеристиками дане об'єднання поступається не те, що НАТО чи ОВД (яке було другим оборонним поясом радянського Хартленду), але й більш ніж удвічі відстає у цьому плані від СРСР, який також можна розглядати у якості військового блоку першого поясу. Тому, ОДКБ є «блідою тінню» ОВД та невдалою калькою НАТО. До того ж, остаточна переорієнтація Україною свого зовнішньополітичного вектора у бік євроат-

¹ На відміну від Російської Федерації територія СРСР дорівнювала 22,5 млн. кв. км.

лантичних структур значно послабило південно-західний геополітичний фланг Росії. Зміщення географічного центру РФ на північний схід стимулювало пошук нової парадигми оптимізації та зміцнення держбезпеки у контексті захищеності кордонів, що передусім зумовлено скороченням чисельності морських портів у результаті краху СРСР. Відомо, що найбільші порти колишнього СРСР тепер належать Україні та країнам Балтії. Нині ж роль т. зв. геополітичних «вікон» виконують: на Балтиці – Санкт-Петербург; на Чорному морі – Краснодарський край (Новоросійськ); на Каспійському морі – Астрахань; на Тихому океані – Приморський край та меншою мірою Хабаровський край, Сахалін та Камчатка. Таким чином, звулилися можливості виходу Росії до Чорного, Балтійського та Середземного морів [4].

Також вихід до Тихого океану набув критичного значення, оскільки в Росії фактично не залишилося морських портів, що не замерзають взимку. В той же час імовірно загострення суперечки з Японією довкола Курил, на фоні розширення військової присутності США у безпосередній близькості від далекосхідних кордонів РФ, може поставити під загрозу і вихід з російського Примор'я до Тихого океану. Також нові незалежні держави відмежовують транспортні шляхи Росії на Півдні, Заході та Центральній Азії і Закавказзі, що різко знизило її комунікаційно-торговельні зв'язки із Західною Європою, Азією, Близьким та Середнім Сходом [15, с. 94-95]. Більше того, РФ змушена враховувати фактор нових незалежних держав, які стали новими реаліями у транзиті РФ енергоносіїв до ЄС. Не зважаючи на диверсифікацію енергопостачання шляхом будівництва нових енергетичних магістралей ГТС Україна та Білорусь все ще залишаються потужними транзитними ланками експорту енергоносіїв до Європи. Така ситуація значно обмежує комунікаційні та торговельні можливості РФ і підтвердженням цьому є низка заяв у політичній літературі на кшталт: «...вихід Росії до моря скоротився до розмірів, що були за часів правління Петра-I... Росія стає ще більше північною і континентальною державою як би «відтісненою» в куток Євразії» [21, с. 33-34].

Враховуючи вищесказане, анексія Криму була необхідна Росії також для хоча б часткової компенсації втрати геополітичної присутності в Чорноморському регіоні. Аргументацією Кремля на користь анексії Криму стало нібито попередження розташування на півострові та прилеглому морському басейні військових сил НАТО. На цьому фоні досить логічно виглядала заява російського очільника МЗС С. Лаврова своєму американському колезі Дж. Керрі стосовно надзвичайної важливості Криму для РФ, який він порівнював зі значенням Фолклендських островів для Британії. Останнім часом півострів має всі ознаки перетворення з туристичного регіону на цілком мілітаризований. З цією метою Росія намагається чимдалі активніше трансформувати Крим у «непотоплюваний авіаносець» Чорного моря модернізуючи тим самим військову інфраструктуру на півострові. Анексія Криму може бути необхідною РФ передусім для повноцінного відновлення статусу військово-морської бази часів СРСР. На фоні збільшення російських військових формувань ВМС та ВВС в цілому не виключається розміщення на території півострова ядерної зброї про що свідчать постійні меседжі зарубіжної преси. В цілому ж, нуклеаризації Криму стане підставою до зниження безпеки країн всього Чорноморського регіону [19]. У знак відповіді НАТО має намір нарощувати присутність у Чорноморському регіоні шляхом посилення патрулювання повітряного та морського простору [18].

Після розпаду СРСР Росія вперше зіткнулася з проблемою екскавних територій, якою стала Калінінградська область, а згодом у результаті анексії – Крим, який Москва тепер вважає новою федеральною одиницею, всупереч несприйняттю цього факту світовою громадськістю. Отже, штучне захоплення Криму як частини суверенної держави лише розширило мережу екскавів, які Росія має опікувати. Виникнення таких специфічних тери-

торіальних одиниць спричинило цілий ряд труднощів у плані сполучень з її населенням, переважну більшість якого складають росіяни. Як констатують російські експерти: «...РФ від розпаду СРСР стала відторгнутою від морських надбань XVIII ст., а саме від найбільш зручних портів Прибалтики і Чорного моря. Залишок Балтійського узбережжя в районі Санкт-Петербурга та Біле море затиснуті між потенційно нестабільними зонами горських племен, кавказькими державами і Новоросією – це все, по суті, чим володіє Росія у Європі по відношенню до морських комунікацій» [24, с. 85].

Таким чином, російські аналітики зазначали, що географічний і геополітичний буфер нових незалежних держав позбавив РФ більшої частини її кордонів із «зовнішнім» світом, що з геополітичної т. з. перетворює Росію з євразійської держави на напівазіатську. Подібну заяву робить і Г. Кіссіджер, відмічаючи це наступним чином: «Посткомуністична Росія опинилася в кордонах, що не мають історичного прецеденту. Як і Європа, вона змушена присвятити значну частину своєї енергії переосмисленню власної сутності...» [7, с. 17].

Доволі непросто виглядає ситуація з російськими кордонами, протяжність яких сягає 60,9 тис. км, вимагаючи при цьому залучення колосальних ресурсів на їх захист. Водночас питанням тісно пов'язаним зі стратегією національної безпекою є оточення Росії, яке представлене 18-ма вкрай неоднорідними державами. Труднощі безпекового характеру щодо мінімізації зовнішніх загроз викликані передусім асиметричності території і кордонів РФ. Відносним позитивом залишається захищеність з півночі РФ як і колись СРСР природним бастіоном – арктичними льодами та колосальними нетрями Сибіру. Проте, досить негативна ситуація із захищеністю кордонів простежується на інших флангах. Так, на північному заході кордони Росії відзначаються певною слабкістю де відсутні природні перепони, які б надійно захищали Росію, а на вдосконалення та посилення рубежів у цій частині кордону РФ бракує військових ресурсів. З крахом СРСР відстань від найближчої дислокації військових баз НАТО до Санкт-Петербурга складала 1600 км, тоді як на сьогодні дана відстань скоротилася до 160 км, або удесятеро [28].

Теж саме стосується і Москви, відстань від якої на 1989 р. до найближчих кордонів СРСР дорівнювала 1900 км, у той час як нині вона скоротилася до 360 км. До того ж, у зв'язку з агресивними діями Росії по відношенню до сусідніх пострадянських держав НАТО змушений реагувати нарощування своєї військової присутності у Східній Європі. Виходячи з такої ситуації велика стратегія Росії передбачає створення глибоких буферних зон вздовж Північноєвропейської рівнини, внесення розколу в ряди своїх сусідів та маніпулювання ними, що дозволить побудувати новий регіональний баланс сил в Європі. Саме з тісними кордонами без буферних зон – це те з чим не зможе змиритися Росія, а тому свою агресивну політику намагається подати для широкого загалу не інакше як оборону оточеної фортеці. Реалізація російської геостратегії по зміцненню свого статусу передбачає три фази: перша фаза – встановлення ефективного контролю на теренах колишнього СРСР задля відтворення радянської системи буферних зон; друга фаза – Росія намагатиметься побудувати другий пояс буферних зон, вже за межами колишнього СРСР; третя фаза (завершальна) – Росія спробує попередити створення антиросійських коаліцій [28]. Зауважимо, що т. зв. друга фаза, на нашу думку, є малоімовірною, так як країни ЦСЄ, що колись входили у геополітичну сферу впливу СРСР далеко пішли у відрив у своєму соціально-політичному та економічному розвитку від країн пострадянського простору. Можемо констатувати, що Росія дедалі більше втрачатиме важелі впливу на даний Східноєвропейський регіон.

Доволі непросто виглядає ситуація на південному периметру російських кордонів. Прикладом цього є відносно «прозорий» кордон з Казахстаном протяжністю у 7 тис. км,

через який відбувається нелегальне проникнення, міграція мусульманського населення з країн ЦА та наркотрафік. Окрім того, Центральназійський регіон є плацдармом геополітичного наступу на Росію і саме тому як США так рівною мірою й Китай намагаються витіснити Росію з ЦА. Приміром, якщо якийсь із названих країн вдасться встановити цілковитий просторовий контроль над Казахстаном, ба більше того заснувати там свої військові бази то відстань від них до російської Волги – основної артерії російського сільського господарства складатиме кількасот кілометрів. Першим тривожним дзвінком для Росії (на думку її політикуму) було введення американських військ до Афганістану у зв'язку з боротьбою проти режиму Талібан після подій 11 вересня 2001 р. зрештою РФ узгодила зі США нарощування військової присутності НАТО в ЦА з тим щоби забезпечити проведення наземних воєнних операцій. Все ж Росії вдалося тоді не допустити розгортання військових баз Альянсу у центральноазійських країнах посилаючись головно на тимчасовість операції. Але, з іншого боку, в умовах затягування операції НАТО в Афганістані США скориставшись ситуацією встигли закріпитися в ЦА, а їх вплив почав наростати по мірі проникнення в регіон. Тому, регіон ЦА який Росія розглядає як буферну зону поступово перетворюється на сферу впливу США. Проте географічна віддаленість Вашингтону не дозволяє Сполученим Штатам закріпитися в регіоні належним чином. Зрештою естафету геополітичного змагання за ЦА підхопив Китай, який володіє значними військовими та фінансовими ресурсами і намагається інвестувати кошти в центральноазійські країни, що можна розцінювати не інакше як «м'яке» проникнення в регіон. Враховуючи лише один із багатьох прикладів Китай як і за радянських часів не буде виступати у якості стовідсоткового союзника РФ. Таким чином, США та Китай поступово обмежують вплив Росії як у Східній Європі так і Центральноазійському регіоні. Зважаючи на це можна констатувати, що Росія перетворюється на типову регіональну силу, поступаючись по периметру сфер свого традиційного впливу іншим геополітичним центрам впливу яких на євразійському просторі буде лише наростати [28].

З розпадом СРСР Росія була витіснена на північну околицю Кавказу, а розширення нестабільності в Афганістані може стати у перспективі додатковим фактором загроз для Росії з півдня. Варто додати, що у свій час радянсько-турецький кордон проходив через Закавказзя. Нині країни Закавказзя (Південного Кавказу) – Вірменія, Грузія та Азербайджан є самостійними державами, у зв'язку з чим російська присутність у цьому регіоні кардинально скоротилася. Російський Кавказ (Північний Кавказ) заселений переважно мусульманським населенням та включає такі республіки як Дагестан та Чечня де зберігається ризик відновлення сепаратизму та протистояння з Москвою. Гориста місцевість даного регіону слугує природним оборонним бастіоном для Росії і саме тому вона зацікавлена попри що зберігати та зміцнювати свою присутність на Кавказі. У разі втрати контролю над Кавказом через його відокремлення або потрапляння під вплив іншої великої держави на кшталт Туреччини тощо, РФ опиниться у досить складному геостратегічному положенні, так як буде витіснена на північ у кубанські степи. Ключовим субрегіоном на Кавказі для Росії є Чечня південна частина розташована углиб Північного Кавказу. Послаблює геополітичну присутність Росії на Кавказі Грузія, яка фактично повністю вийшла з-під впливу РФ, а створення та патрунування Москвою сепаратистських республік Абхазії та Південної Осетії не додає їй особливих стратегічних переваг. Тому Росія надто зацікавлена у відновленні контролю над Грузією. Азербайджан також не є лояльним до політики до політики Росії (змушений заручатися підтримкою Ірану та Туреччини), а єдиним важелем тиску у Кремля на Баку залишається підігрівання Карабаського конфлікту та патрунування у ньому Вірменії. Виходячи з вищесказаного, Вірменія як немусульманська держава, залишається єдиним надійним союзником Росії у даному ре-

гіоні. Зважаючи на те, що Грузія є об'єктом стратегічних інтересів США, а Азербайджан є геополітично привабливим для Туреччини, можна констатувати поступове проникнення та розширення присутності цих держав у пострадянському Кавказі. Не виключено також і стратегічну переорієнтацію Вірменії у бік Заходу у разі зміни там політичного режиму у середньостроковій перспективі. За такого сценарію трансформацій пострадянського простору йтиметься вже про повне витіснення Росії з цієї частини Кавказу [36, с. 82-85].

Стратегічно важливим для Росії є європейський театр. Відтепер РФ межує на заході з новими незалежними державами – Україною, Білоруссю та країнами Балтії, та країнами ЦА. Прибалтика для Росії у геостратегічному плані потенційного є недосяжною, так як ці країни вже тривалий час інтегровані до євроатлантичних структур. При всьому Москва намагається шукати ключі до геополітичного впливу на прибалтійські країни через енергетичний тиск та використання досить чисельної російської нацменшини. Для Росії звісно прийнятним варіантом було б якщо не повернення Прибалтики у поле свого геополітичного впливу, то хоча б набуття цими країнами статусу нейтралітету. Білорусь поки є надійним сателітом Росії завдяки укладенню ситуативного союзу, а зміцнення там російської присутності є водночас і посиленням геостратегічного тиску на країни Балтії. Стратегічне планування враховує також радикальні внутрішньополітичні зміни в Україні, які сприяють прискореній євроатлантичній інтеграції держави. У Кремлі розцінюють такі геополітичні трансформації не інакше як чинник стратегічного ослаблення південно-західного флангу Росії. Тому для російської геостратегії утримання у полі свого впливу Україну та Білорусь є надважливим завданням. Теоретично припустимо, якщо названі пострадянські держави зможуть вступити до НАТО – дана організація, котра а рiогi розглядається як ворожий блок, «вийде» на національні кордони РФ. Росія протягом своєї історії підтримувала рівень безпеки завдяки своїй території, а тому втрата цих двох держав РФ розцінює для себе не інакше як геостратегічну катастрофу. Країни ЦА важливі для РФ з точки зору стратегічної неприйнятності побудови нового «Шовкового шляху» в обхід її території. Виходячи з цього, Москва може вдатися до дестабілізації регіону з метою унеможливлення реалізації вказаного стратегічного комунікаційного проекту [37, с. 34-35].

Таким чином, Україну та Білорусь РФ розглядає як буфер захисту на південно-західному фланзі, а Кавказ та ЦА на південному фланзі. З точки зору російської геостратегії «незахищеним» залишається відрізок кордону, що межує з Польщею та Прибалтикою. У Росії немає ресурсів для захоплення всього пострадянського простору, а у США у свою чергу відсутні можливості для створення антиросійського буфера (через посилення Римленду) по всьому периметру кордонів. При всьому США продовжують розглядати Росію у якості регіональної загрози та вимушено реагують на її випадки, у т. ч. шляхом послаблення енергозалежності країн Європи та країн пострадянського простору шляхом диверсифікації видобування та постачання вуглеводнів. Росія намагається тиснути на США у інших частинах світу зокрема на Близькому та Середньому Сході, прикладом того є посилення військового ресурсу Ірану через постачання новітніх озброєнь та участь у Сирійському конфлікті з 2015 р., яка абсолютно не сприяє його врегулюванню [35].

Враховуючи агресивну політику РФ допоміжним інструментом якої виступає її територія та трансконтинентальний статус геополітичний тиск на собі відчувають такі держави як Фінляндія, Прибалтика, Польща, а також країни Центральної Азії. Саме ЦА стала плацдармом наростання геополітичної конкуренції великих держав в умовах становлення багатополлярності. Геополітична важливість ЦА полягає в тому, що саме Хартленд (Центральна Євразія) складається з трьох сегментів: Центральної Європи, Центрального Кавказу та Центральної Азії. У колах політичної еліти та експертів останніх існувало побоювання, що домінування Росії в ЦА стало причиною порушення балансу між сухопутними

та морськими державами. Звертаючись вкотре до концепції Х. Маккіндера сучасні дослідники російської геополітики відзначають, що у разі реалізації стратегії закріплення у глибині/серці Євразії та просування й закріплення свого впливу в азіатських країнах, Росія тим самим матиме всі шанси зміцнити свої позиції морської держави. Утім, ЦА розглядається і у якості досить незручного вектора проектування геополітичного впливу, так як даний регіон бачиться багатьма західними експертами у якості «євразійських Балкан» чи «м'якого підбрюшся» Росії, а тому встановлення контролю над цим регіоном будь-якою з великих держав зрештою ослабить стратегічні позиції Росії на євразійському просторі. З. Бжезинський відзначав, що майбутнє ЦА буде залежати головню від рівня та якості взаємодії інтересів Росії, Китаю, Ірану, Туреччини та США. Саме тому СРСР так активно свого часу опікувався підтримкою лівих сил в країнах Близького Сходу та в Південній Азії за часів холодної війни з тим щоби забезпечити своєрідну буферну зону по периметру центральноазійського регіону [39, с. 80-82].

Варто констатувати, що згодом стратегія Вашингтона в Афганістані, реалізація якої розпочалася після подій вересня 2001 р. не виключала об'єднання Центральної та Південної Азії в один регіон про що неодноразово зазначав американський експерт з Євразійського регіону Ф. Старр. Утім, враховуючи те, що Центральноазійський регіон географічно надто віддалений від США, Білий дім запропонував стратегію «геополітичного плюралізму», який дозволить зберегти баланс сил в регіоні через унеможливлення домінування в ЦА єдиного геополітичного центру сили [39, р. 82]. Ще однією геополітичною загрозою для Росії є наступ радикального ісламізму в країнах ЦА. Виходячи з цього можна стверджувати, що ЦА формує особливу континентальну зону і має при цьому таке ж геополітичне значення для Азії як Центральна Європа для Європейського континенту [42].

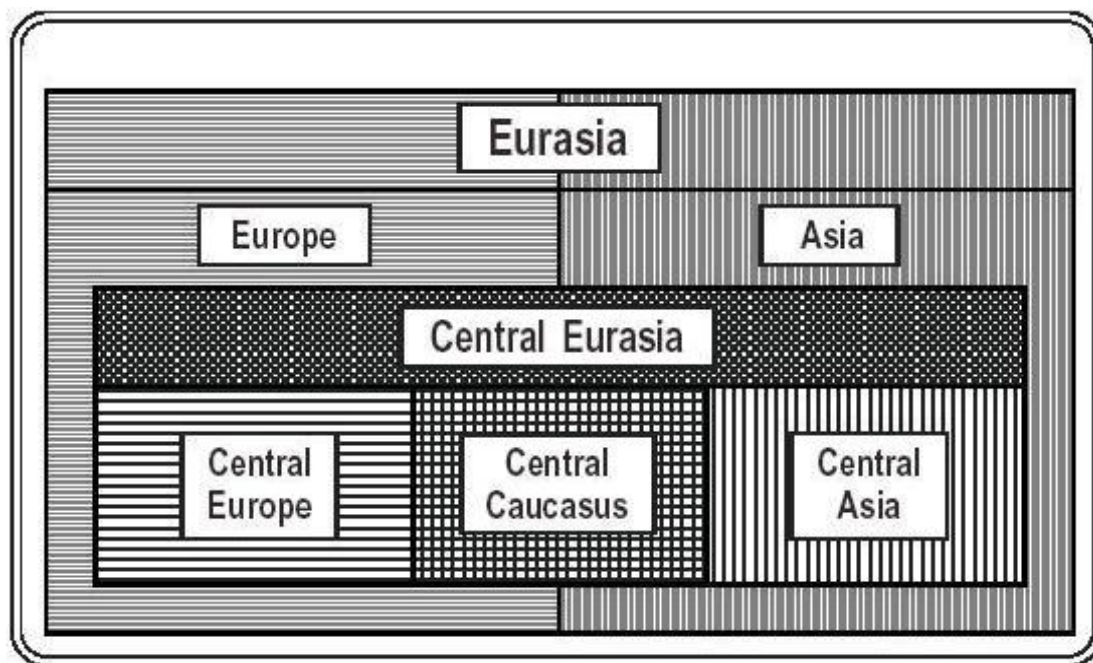

Схема 1. Географічна структура материка «Євразія».

Джерело: The Heartland Theory and the Present-Day Geopolitical Structure of Central Eurasia [Electronic sourness]. – Access mode: <http://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/1006Rethinking-4.pdf>.

Російські експерти також наголошують на внутрішньорегіональних чинниках зниження потенціалу територіальних ресурсів у зв'язку з нерівномірним розміщенням макроекономічного комплексу та населення. Недосконала інфраструктура є ще одним страте-

гічним викликом для Росії, через яку вона неспроможна буде швидко передислокувати війська у разі масованого нападу супротивника на західному чи південному напрямку маючи навіть таку чисельну армію. Виходячи з цього Росія змушена вдосконалювати масштабні збройні сили задля превентивного їх розміщення на всіх напрямках потенційних загроз. Все це є додатковим величезним тягарем для і без того слабкої економіки Росії. Утім, попри названі складнощі Росія залишилася трансконтинентальною державою, хоча й з регіональним статусом, завдяки своїй масштабній євразійській територіальній присутності. Крім того, існування нових незалежних держав РФ постійно намагається використати у якості поля міжнародної конкуренції, що дає їй додатковий зовнішньополітичний маневр [15, с. 95].

Важливим фактором зовнішньополітичного розвитку для будь-якої держави окрім географічного розташування є її кліматичні умови. За останніми даними лише 15% або 2,5 із 17,5 млн. кв. км території РФ придатні для постійного комфортного проживання, решту російської території складає вічна мерзлота та пустелі (60%), заболочена місцевість (22%), річки й озера (біля 4%). Середня температура по Росії на січень місяць коливається у межах від +6 до -500°C , що утруднює функціонування всіх інфраструктур та різко підвищує витрати на виробничу та обслуговувальну сфери [22]. Вищеназвані показники абсолютно не сприяють зміцненню геополітичного статусу Росії, особливо його внутрішнього виміру.

Водночас, зниженню геополітичного статусу РФ послугувало також виключення її з клубу «G-8» і навіть входження до БРІКС – альтернативного об'єднання країн з економіками, що розвиваються, не може компенсувати геополітичних втрат РФ після виключення з кола найбільш впливових країн. Попри все російські політологи та геостратеги подовжують розглядати БРІКС як альтернативне об'єднання, що може кинути виклик «G-7». Зокрема на думку Д. Треніна: «Європа програла післявоєнний світ, а довкола Росії й Китаю формується спільнота Великої Євразії, яка буде просувати ідею нового світового порядку» [16]. Утім, на думку автора статті, БРІКС є суто формальним об'єднанням держав із досить різними геополітичними інтересами та стратегіями, головним завданням яких є передусім економічна співпраця та, а не діяльність спрямована на виключно перебудову світового порядку. До того ж мова зовсім поки що не йдеться про економічну інтеграцію країн-учасниць БРІКС, адже між РФ та такими країнами як Китай та Індія існує цілий ряд суперечок пов'язаних із демографічною експансією та контролем за експортними ринками збуту і джерелами енергоносіїв, що породжує тим самим диспропорції економічної співпраці [6, с. 13]. Тому, члени даної організації, яка до того ж не є глобалізованою, більшою мірою зайняті оптимізацією торгово-економічних відносин, а не перебудовою світового устрою. Загалом же члени БРІКС виступають більшою мірою у якості пасивної альтернативи гегемонії Заходу, а не блоком держав, що будуть вести силове протистояння із Заходом. Останнє видається неможливим хоча б тому, що в умовах глобалізації збалансований спектр економічної і політичної співпраці між Китаєм і США та ЄС на порядок вищий аніж між Китаєм і Росією.

Таким чином, крах СРСР як і розпад біполярної світ-системи став ключовим фактором кардинальних геополітичних трансформацій та зрушень на пострадянському просторі. Росія відтоді опинилася у кардинально нових геостратегічних умовах, що є прямим наслідком зазначених процесів. РФ порівняно з СРСР втратила 25% території, більшу половину населення і промислово-економічного потенціалу. Відтепер сусідами Росії стали нові незалежні держави, котрі обмежують її комунікаційні та геополітичні можливості впливу як на західному так і південно-східному напрямках. У той же час Україну та Білорусь РФ розглядає як буфер захисту від геополітичних посягань великих держав на пів-

денно-західному, а Кавказ та Центральну Азію на південному фланзі. Утім, Росія дедалі втрачає геополітичний вплив на Україну, Грузію, Молдову. Існує значна імовірність того, що у середньостроковій перспективі Білорусь оберне свій стратегічний вектор зовнішньої політики у бік ЄС та НАТО. Подібні трансформації у зовнішній політиці нових незалежних держав стануть черговим етапом деструкції геополітичного впливу Росії на пострадянському просторі.

Список використаної літератури

1. Баланс сил в мировой политике: теория и практика / Под ред. Э. А. Позднякова. – М. : ИММО РАН, 1993. – 178 с.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) / З. Бжезинский; пер. з англ. О. Ю. Уральской. – М. : Междунар. отношения, 1998. – 256 с.
3. Гаджиев К. С. Геополитика / К. С. Гаджиев – М. : Юрайт, 2011. – 479 с.
4. Геополитическое положение России после распада СССР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://history.jofo.ru/547627.html>.
5. Дорошко М. С. Про вплив геополітичного середовища на зовнішню політику держави (на прикладі країн пострадянського простору) / М.С. Дорошко // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 5. – С. 52–55.
6. Зайцева М.В. Взаємодія країн БРІКС у постбіполярному світі: структура, тенденції, перспективи: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / М. В. Зайцева. – К., 2016. – 22 с.
7. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
8. Ковалевский М. М. О задачах школы общественных наук / М. М. Ковалевский // Вестник воспитания – 1993 – № 6. – С. 134-146.
9. Картунов С. В. Россия: не сердиться, а сосредоточиться / С. В. Картунов // В кн.: Россия в глобальном мире 2000 2011. Хрестоматия в 6 томах. – М. : Аспект прес, 2012. – Т. 1. – С. 110-119.
10. Лавров С. В. Россия и мир в XXI веке / С. В. Лавров // В кн.: Россия в глобальном мире 2000 2011. Хрестоматия в 6 томах. – М. : Аспект прес, 2012. – Т. 1. – С. 53-61.
11. Лукин В. П. Российский мост через Атлантику [Электронный ресурс] В. П. Лукин – Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/number/n_16.
12. Лукьянович Н. В. Геополитика России: теоретико-методологические основы, генезис, особенности формирования и развития в условиях глобализации: автореф. дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.04 / Н. В. Лукьянович. – М., 2004. – 47 с.
13. Лукьянович Н. В. Геополитическое положение России в XXI в.: проблемы, модели и вероятные сценарии / Н. В. Лукьянович. – М. : МГУП, 2003. – 584 с.
14. Макаренко А. С. О возможности количественного прогноза геополитических сценариев [Электронный ресурс] / А. С. Макаренко. – Режим доступа: www.erudition.ru/referat/ref/id.48786_1.html.
15. Мальгин А. Внешнеполитические ресурсы России и пределы их реализации / А. Мальгин // Pro et Contra. – 2001. – Т. 6. – № 4. – С. 94-117.
16. Мирное сосуществование, второй раунд [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/politic/20160221/235492538.html>.
17. Население и природа европейской части СССР // Этнографический блог о народах и странах мира их истории и культуре [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib7.com/ссср/433-naselenie-proroda-sssr.html>.

18. НАТО через дії Росії збирається збільшувати присутність у Чорноморському регіоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1375071-nato-cherez-diji-rosiji-rozglyadae-mojlivist-zbilshennya-prisutnosti-u-chornomorskomu-regioni-stoltenberg.html>.
19. Окситюк А. Аннексия Крыма геополитическая потеря Украины [Электронный ресурс] / А. Окситюк. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/06/4/7027774>.
20. Парад суверенитетов (1988-1991) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/668934>.
21. Пархалина Т. Геополитические прогнозы и Россия / Т. Пархалина // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1996. – № 3. – С. 32-45.
22. Реальная статистика происходящего в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nfor.org/stati/znanija/realnaja-statistika-proishodjashchego-v-rosi.html>.
23. Системная история международных отношений 1918-1991 / Отв. ред. А. Д. Богатуров. – М. : Московский рабочий, 2003. – Т. 3: События 1945-2003. – 720 с.
24. Солодовник С. В. Стабильность в Азии – приоритет России / С. В. Солодовник // *Международная жизнь* – 1992. – № 1. – С. 85-88.
25. Тренин Д. Россия в СНГ: поле интересов, а не сфера влияния / Д. Тренин // *Pro Et Contra*. – 2009. – № 5/6. – С. 82-97.
26. Тренин Д. Внешняя политика России в ближайшие пять лет: цели, стимулы, ориентиры / Д. Тренин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://svop.ru/main/20112>.
27. Устрялов Н. В. Элементы государства / Н. В. Устрялов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.magister.msk.ru/library/philos/ustryalov/ustry002.htm>.
28. Фридман Дж. Следующие 100 лет: Прогноз событий XXI века [Электронный ресурс] / Дж. Фридман. – Режим доступа: <http://velesova-sloboda.vho.org/archiv/pdf/fridman-sleduyushchie-100-let-prognoz-sobytyi-xxi-veka.pdf>.
29. Чемерис В. Л. Президент: Роман-есе / В. Л. Чемерис. – К. : Вид-во СП «СВЕААС», 1994. – 464 с.
30. Шлезингер А. М. Циклы американской истории / А. М. Шлезингер. – М. : Прогрес, 1992. – 688 с.
31. Шустрова Т. В. Структура модели геополитического статуса / Т. В. Шустрова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jurnal.org/articles/2010/polit7.html>.
32. Это была Россия названная Советским Союзом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mr-mstislav.livejournal.com/1402341.html>.
33. Ян С. Что такое геополитика? / Э. Ян // *Мировая экономика и международные отношения* – 2014. – № 4. – С. 94.
34. Agnew J. *Geopolitics: Re-visioning World Politics* / J. Agnew. – London: Routledge, 1998. – 150 p.
35. Gordon D. Headstrong. Putin's Involvement in Syria—And How Obama Can Leverage It [Electronic source] / D. Gordon // *Foreign Affairs*. – 2015. – 30th September. – Access mode: https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2015-09-30/headstrong?cid=nlc-twofa-20151001&sp_mid=49684032&sp_rid=b2xlZ3ZhQHVrci5uZXQS1.
36. Graeme P. Russia's Transdnestria Policy: Means, Ends and Great Power Trajectories / P. Graeme // In book: *Russia re-emerging great power* / Ed. R. Kenet. – P. 81-106.
37. Lukyanov F. Putin's Foreign Policy. The Quest to Restore Russia's Rightful Place / F. Lukyanov // *Foreign Affairs*. – 2016. – Vol. 95. – № 3. – P. 30-37.

38. Mackinder H. Democratic ideals and reality a study in the politics of reconstruction / Mackinder H. – Washington: National Defense University Press / H. Mackinder, 1942. – 213 p.
39. Okur M. Classical text of the geopolitics and the «Heart of Eurasia» / M. Okur // Journal of Turkish World Studies. – 2014. – Vol. XIV. – Issue 2. – P. 73-104.
40. Ray J. L. Global politics / J. L. Ray, J. Kaarbo – Boston: Wadsworth, Cengage Learning, 2010. – 590 p.
41. Spycman N. America's Strategy in World Politics. The United States and balance of Power / N. Spycman – New York : Harcourt, Brace of Co., 1942. – 500 p.
42. The Heartland Theory and the Present-Day Geopolitical Structure of Central Eurasia [Electronic sourness]. – Access mode: <http://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/1006Rethinking-4.pdf>.

BIPOLAR COLLAPSE AND NEW GEOPOLITICAL STATUS OF THE RUSSIAN FEDERATION

Kondratenko O. Yu.

Candidate of historical sciences, Associate professor, Senior Research Fellow of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The content of the new geo-strategic status of the Russian Federation that emerged after the collapse of the world socialist system and the collapse of the Soviet Union. The strategic conditions in which Russia is closely linked to the geopolitical environment that developed after the emergence of new independent states, the department new Russian borders. Russia in comparison with the USSR lost 25% of the territory, more than half of the population and the industrial and economic potential. RF is currently trying to stick to the geopolitical balance between Europe and Asia with a view to obtaining the role of the Eurasian transcontinental bridge. At the same time Russia was faced with geopolitical realities, which are connected with the restriction of its communications and foreign policy capabilities influence both on the west and south-east directions in connection with the new status of yesterday's post-Soviet republics. Ukraine, Belarus and other former Soviet states of Eastern Europe addressed by the Russian Federation only as a geopolitical buffer on the south-western strategic flank. In the end, on the South Caucasus and Central Asia is assigned as a buffer on the south and south-east strategic flanks. From the point of view of the Russian geostrategy «vulnerable» segment of the border remains, which borders with Poland and the Baltic states. However, in recent years, Russia gradually loses its geopolitical influence in Ukraine, Georgia, Moldova. There is a significant probability that in the medium term, Belarus will pay its strategic vector of foreign policy towards the EU and NATO. Such transformation in the foreign policy of the newly independent states will be another step in the destruction of geopolitical influence of Russia in the post-Soviet space. This situation is further more than changing the geopolitical landscape of the post-Soviet space and affects the geopolitical picture of the world as a whole.*

Key words: *post-bipolar world, geostrategy, geostrategic status, the Russian Federation, foreign policy.*

References

1. Balans syl v myrovoj polytyke: teoryja y praktyka / Pod red. E. A. Pozdnjakova. – M. : IMEMO RAN, 1993. – 178 s.
2. Bzhezynskij Z. Velykaja shakhmatnaja doska (Ghospodstvo Ameryky y egho gheostrategycheskye ymperatyvy) / Z. Bzhezynskij; per. z anghl. O. Jy. Uraljskoj. – M. : Mezhdunar. otnoshenija, 1998. – 256 s.
3. Gadzhyev K. S. Gheopolytyka / K. S. Gadzhyev – M. : JUrajt, 2011. – 479 s.

4. Geopolytycheskoe polozhenye Rossyy posle raspada SSSR [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://history.jofo.ru/547627.html>.
5. Doroshko M. S. Pro vplyv gheopolytychnogho seredovyshha na zovnishnju polityku derzhavy (na prykladi krajin postradjanskogho prostoru) / M. S. Doroshko // Geografija ta turyzm. – 2010. – Vup. 5. – S. 52-55.
6. Zajceva M. V. Vzajemodija krajin BRIKS u postbipoljarnomu sviti: struktura, tendenciji, perspektyvy: avtoref. dys. kand. polit. nauk: 23.00.04 / M. V. Zajceva. – K., 2016. – 22 s.
7. Kyssyndzher G. Dyplomatyja / G. Kyssyndzher. – M.: Ladomyr, 1997. – 848 s.
8. Kovalvskij M. M. O zadachakh shkoly obshhestvennykh nauk / M. M. Kovalevskij // Vestnyk vospytanyja – 1993 – № 6. – S. 134-146.
9. Kortunov S. V. Rossyja: ne serdytysja, a sosredotochytysja / S. V. Kortunov // V kn.: Rossyja v globalnom myre 2000-2011. Khrestomatyja v 6 tomakh. – M.: Aspekt pres, 2012. – T. 1. – S. 110-119.
10. Lavrov S. V. Rossyja y myr v XXI veke / S. V. Lavrov // V kn.: Rossyja v globalnom myre 2000-2011. Khrestomatyja v 6 tomakh. – M.: Aspekt pres, 2012. – T. 1. – S. 53-61.
11. Lukyn V. P. Rossyjskij most cherez Atlantyku [Elektronnyj resurs] V. P. Lukyn – Rezhym dostupa: http://www.globalaffairs.ru/number/n_16.
12. Lukjjanovykh N. V. Gheopolytyka Rossyy: teoretyko-metodologicheskye osnovy, ghenezys, osobennosty formyrovanyja y razvytyja v uslovnykh globalyzacyi: avtoref. dys. ... d-ra polyt. nauk: 23.00.04 / N. V. Lukjjanovykh. – M., 2004. – 47 s.
13. Lukjjanovykh N. V. Gheopolytycheskoe polozhenye Rossyy v XXI v.: problemy, modely y verojatnye scenary / N. V. Lukjjanovykh. – M.: MGHUP, 2003. – 584 s.
14. Makarenko A. S. O vozmozhnosti kolychestvennogho proghnoza gheopolytycheskykh scenaryev [Elektronnyj resurs] / A. S. Makarenko. – Rezhym dostupa: www.erudition.ru/referat/ref/id.48786_1.html
15. Maljghyn A. Vneshnepolytycheskye resursy Rossyy y predely ykh realizacyi / A. Maljghyn // Pro et Contra. – 2001. – T. 6. – № 4. – S. 94-117.
16. Myrnoe sosushhestvovanye, vtoroj raund [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://inosmi.ru/politic/20160221/235492538.html>.
17. Naselenye y pryroda evropejskoj chasty SSSR // Etnograficheskyj blogh o narodakh y stranakh myra ykh ystoriy y kuljture [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://lib7.com/cccp/433-naselenie-proroda-sssr.html>.
18. NATO cherez diji Rosiji zbyrajetsja zbiljshuvaty prysutnistj u Chornomorskomu reghioni [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.unian.ua/politics/1375071-nato-cherez-diji-rosiji-rozglyadae-mojlivist-zbilshennya-prisutnosti-u-chornomorskomu-regioni-stoltenberg.html>.
19. Oksytjuk A. Anneksyja Kryma gheopolytycheskaja poterja Ukrainy [Elektronnyj resurs] / A. Oksytjuk. – Rezhym dostupa: <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/06/4/7027774>.
20. Parad suverenytetov (1988-1991) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/668934>.
21. Parkhalyna T. Gheopolytycheskye proghnozy i Rossyja / T. Parkhalyna // Myrovaja ekonomyka y mezhdunarodnye otnoshenija. – 1996. – № 3. – S. 32-45.
22. Realnaja statystyka proskhodjashhego v Rossyy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://nfor.org/stati/znaniya/realnaja-statistika-proishodjashego-v-rosi.html>.
23. Systemnaja ystoriya mezhdunarodnykh otnoshenij 1918-1991 / Otv. red. A. D. Boghaturov. – M.: Moskovskij rabochij, 2003. – T. 3: Sobytyja 1945-2003. – 720 s.
24. Solodovnyk S. V. Stabyljnostj v Azy – pryorytet Rossyy / S. V. Solodovnyk // Mezhdunarodnaja zhyznj – 1992. – № 1. – S. 85-88.
25. Trenyn D. Rossyja v SNGH: pole ynteresov, a ne sfera vlyjanyja / D. Trenyn // Pro Et Contra. – 2009. – № 5/6. – S. 82-97.
26. Trenyn D. Vneshnjaja polytyka Rossyy v blyzhajshye pjatj let: cely, stymuly, oryentyry / D. Trenyn [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://svop.ru/main/20112>.
27. Ustrjalov N.V. Elementy ghosudarstva / N.V. Ustrjalov [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.magister.msk.ru/library/philos/ustrjalov/ustr002.htm>.
28. Frydman Dzh. Sledjushhe 100 let: Proghnoz sobytij XXI veka [Elektronnyj resurs] / Dzh. Frydman. – Rezhym dostupa: <http://velesova-sloboda.vho.org/archiv/pdf/fridman-sleduyushchie-100-let-proghnoz-sobytyj-xxi-veka.pdf>.
29. Chemerys V. L. Prezydent: Roman-ese / V. L. Chemerys. – K.: Vyd-vo SP «SVEAAS», 1994. – 464 s.
30. Shlezygher A. M. Cykly amerykanskoj ystoriy / A. M. Shlezygher. – M.: Proghres, 1992. – 688 s.
31. Shustrova T. V. Struktura modely gheopolytycheskogho statusa / T. V. Shustrova [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://jurnal.org/articles/2010/polit7.html>.

32. Eto byla Rossyja nazvannaja Sovetskym Sojuzom [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa: <http://mr-mstislav.livejournal.com/1402341.html>.
33. Jan J. Chto takoe gheopolytyka? / J. Jan // Myrovaja ekonomyka y mezhdunarodnye otnoshenyja – 2014. – № 4. – S. 94.
34. Agnew J. Geopolitics: Re-visioning World Politics / J. Agnew. – London : Routledge, 1998. – 150 p.
35. Gordon D. Headstrong. Putin's Involvement in Syria—And How Obama Can Leverage It [Electronic source] / D. Gordon // Foreign Affairs. – 2015. – 30th September. – Access mode: https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2015-09-30/headstrong?cid=nlc-twofa-20151001&sp_mid=49684032&sp_rid=b2xlZ3ZhQHVrci5uZXQs1.
36. Graeme P. Russia's Transnistria Policy: Means, Ends and Great Power Trajectories / P. Graeme // In book: Russia re-emerging great power / Ed. R. Kenet. – P. 81-106.
37. Lukyanov F. Putin's Foreign Policy. The Quest to Restore Russia's Rightful Place / F. Lukyanov // Foreign Affairs. – 2016. – Vol. 95. – № 3. – P. 30-37.
38. Mackinder H. Democratic ideals and reality a study in the politics of reconstruction / Mackinder H. – Washington: National Defense University Press /H. Mackinder, 1942. – 213 p.
39. Okur M. Classical text of the geopolitics and the «Heart of Eurasia» / M. Okur // Journal of Turkish World Studies. – 2014. – Vol. XIV. – Issue 2. – P. 73-104.
40. Ray J. L. Global politics / J. L. Ray, J. Kaarbo – Boston : Wadsworth, Cengage Learning, 2010. – 590 p.
41. Spycman N. America's Strategy in World Politics. The United States and balance of Power / N. Spycman – New York : Harcourt, Brace of Co., 1942. – 500 p.
42. The Heartland Theory and the Present-Day Geopolitical Structure of Central Eurasia [Electronic sourness]. – Access mode: <http://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/1006Rethinking-4.pdf>.

КРАХ БИПОЛЯРНОСТИ И НОВЫЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ СТАТУС РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Кондратенко О. Ю.

Кандидат исторических наук, доцент, старший научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Раскрыто содержание нового геостратегического статуса Российской Федерации, возникшего после краха системы мирового социализма и распада Советского Союза. Стратегические условия в которых находится Россия тесно связаны с геополитическим окружением, которое сложилось после возникновения новых независимых государств, отделивших Россию новыми границами. Россия по сравнению с СССР потеряла 25% территории, более половины населения и промышленно-экономического потенциала. РФ на данный момент пытается придерживаться геополитического баланса между Европой и Азией с перспективой получения роли трансконтинентального евразийского моста. В то же время Россия столкнулась с геополитическими реалиями, которые связаны с ограничением ее коммуникационных и внешнеполитических возможностей влияния как на западном так и юго-восточном направлениях в связи с новым бывшим статусом постсоветских республик. Поэтому, Украина, Беларусь и другие постсоветские государства Восточной Европы рассматриваются Российской Федерацией исключительно в качестве геополитического буфера на юго-западном стратегическом фланге. В конце концов, на страны Южного Кавказа и Центральной Азии возлагается роль буфера на южном и юго-восточном стратегическом флангах. С точки зрения российской геостратегии «незащищенным» остается отрезок границы, который граничит с Польшей и Прибалтикой. Впрочем, в последние годы Россия постепенно теряет геополитическое влияние на Украину, Грузию, Молдову. Существует значительная вероятность того, что в среднесрочной перспективе Беларусь обратит свой стратегический вектор внешней политики в сторону ЕС и НАТО. Подобные трансформации во внешней политике новых независимых государств станут очередным этапом деструкции геополитического влияния России на постсоветском пространстве. Данная ситуация чем далее все больше ме-*

няет геополитический ландшафт на постсоветском пространстве и влияет на геополитическую картину мира в целом.

Ключевые слова: *постбиполярный мир, геостратегия, геостратегический статус, Российская Федерация, внешняя политика.*